

HAGABLADET

Nr 4 / 2000

Norrtull – stadens gräns

AV CARLA HEDBERG

I Norrtulls och Norra Stations historiska utveckling kan man följa hur detta gränsland utvecklats från landsbygd till en del av staden. Under 1600-talets slut var området vid Norrtull ren landsbygd, trots att stadsgränsen redan 1670 fick sitt nuvarande läge. Norrtull befann sig helt utanför staden. Koloniseringsen av landsbygden innanför stadsgränsen började under 1700-talet, då stadens borgare byggde malmgårdar med tillhörande trädgårdar. Den fullständiga utbyggnaden av staden ända fram till gränsen planerades under 1800-talet. Men utbyggnaden skedde långsamt och först på 1920-talet började bebyggelsen nå Norrtull. Senare under 1900-talet hittade udda verksamheter hit ut. Det var verksamheter som inte fick plats eller som inte hörde hemma bland bostäderna inne i staden. En önskan om att göra gränslandet vid Norrtull och Norra Station till en del av staden har präglat det sena 1900-talet. Olika planförslag visar hur Norrtull och Norra Station slutligen kan bli en stadsdel i Stockholm.

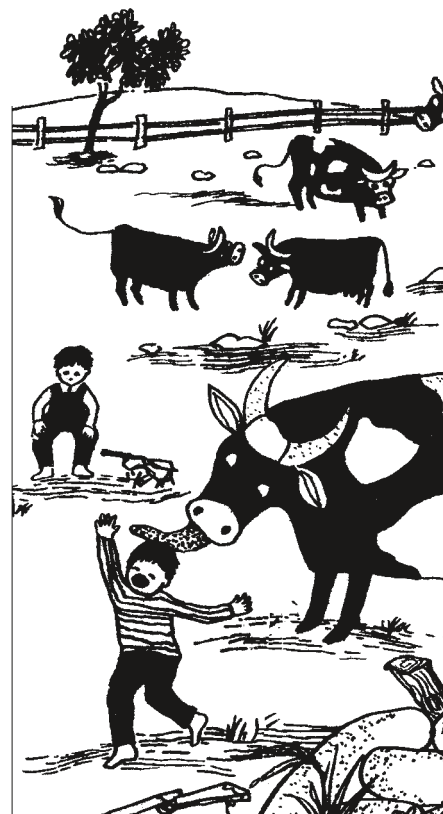
INTRESSET VAKNAR FÖR ETT NYTT NORRTULL

Det nutida intresset för förändring av området kan anses börja med planerna från 1980-talets början för ett Norrtull Center,

vilket de flesta känner igen som "Japan-skrapan". Projektet innebar att ett japanskt kulturcentrum och ett hotell skulle byggas på den så kallade bensinstationstomten mellan Norrtull och Wenner-Gren Center. Projektet utsattes för kritik från flera olika håll, bland annat från Kommittén för den gustavianska parken.

I samarbete med Sture Koinberg tog kommittén själv i början av 90-talet fram ett förslag för södra Brunnsvikens utveckling. Förslaget gick ut på att förena stad och park genom ett grönt rum mellan Norrtull och Wenner-Gren Center. Tullstugorna skulle ligga i en liten park omgiven av två mindre vägar, som möts vid Uppsalavägen. Norra Station skulle upptas av hus i en parkmiljö. Norra Stationsgatan, Sveavägen (mellan Norrtull och Sveaplan) och Cederdalsgatan är här utformade som esplanader. En omformad entré till Hagaparken vid Stallmästaregården med en tydligare och mer välordnad övergång från Uppsalavägens alla filer, fanns också med i planerna. Kommitténs förslag förutsätter att Värtabanan försvinner eller läggs i tunnel.

Vid ungefär samma tid började Stockholms stad och SJ planera en exploatering av Norra Station för bostäder och kontor. 1992 inbjöds fem olika arkitektkontor för att utarbeta förslag till områdets utformning. Arkitekt- >>>

"När han hade sagt det, klev en kossa fram till honom och började slicka honom i håret. Lillpelle vrålade, så det slog lock för öronen på Mattias. "Hjälp, hjälp den tvätta håret på mej!" Att tvätta håret var nästan det värsta han visste."

(En picknick vid Brunnsviken tar en ände med förskräckelse i Mattias sommar av Barbro Lindgren. Teckning B. Lindgren.)

HAGABLADET

är en tidning för natur och kultur vid Haga-Brunnsviken. Den utkommer med fyra nummer per år. Lösnummerpris 10 kr.

REDAKTION:

Evalena Lidman,
Svenker Michélsen.

ANSVARIG UTGIVARE:

Lars Sundström,
Haga-Brunnsvikens
Vänner.

HAGA-BRUNNSVIKENS
VÄNNER

info@haga-brunnsviken.org
Box 23224
104 35 Stockholm

Slickande kor, sjuka hundar och fjärl

"SÅ KOM DE NER TILL NORRTULL. DÄR korsar flera stora gator varandra, och de är alltid fullproppade med bilar som tutar och blinkar med sina lampor. Och över alla gatorna går en bro som kallas viadukt. På viadukten är ett järnvägsspår och där går tågen fram och tillbaka! På andra sidan viadukten är det som på riktiga landet. Gröna träd och små ängar och katter som jamar bakom buskarna. Och vid en liten sjö bor trädgårdsmästaren i sitt röda hus. På ängen intill går hans kor och betar."

En episod i Barbro Lindgrens debutbok *Mattias sommar* från 1965 skildrar 5-årige Mattias och

ständig kompanjonen Lillpelles långutflykt från de hemtama trakterna kring Vanadisvägen. (Trädgårdsmästaren har funnits, korna får tillskrivas konstnärens frihet).

Norrtull – stadens början, stadens slut. Sådana gränsmiljöer är lockande för äventyrslystna småpojkar. Och för andra. Många är de byggen som önskats hit – tänk på Norra länken och Japanskrapan. CARLA HEDBERG skildrar platsens historia och moderna planer.

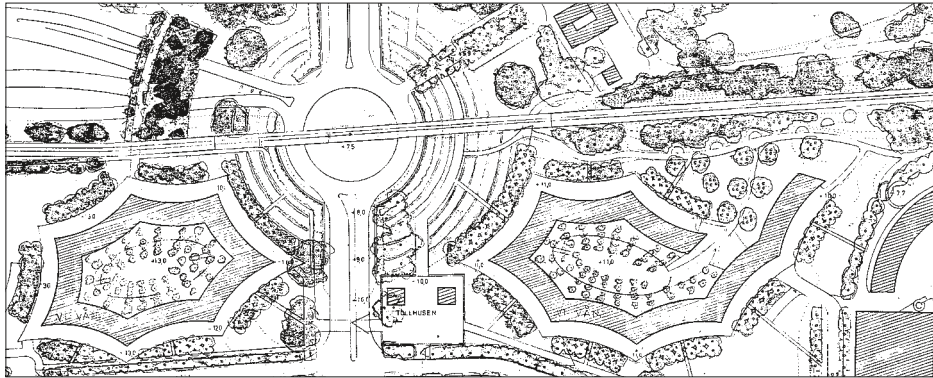
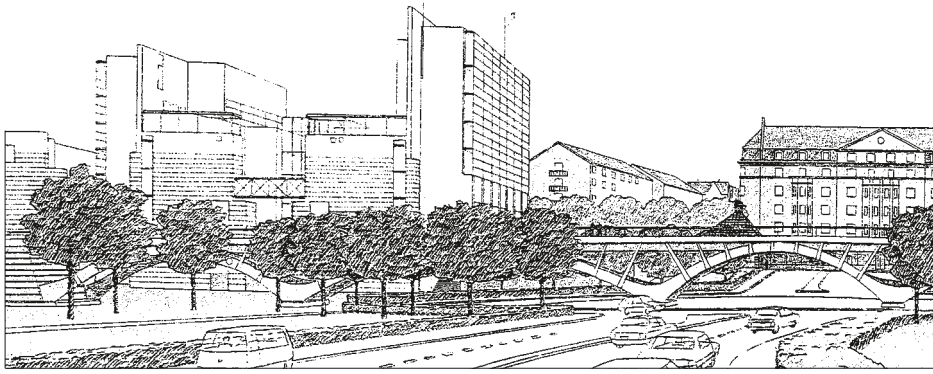
"Det var så skönt vid vattnet. Vågorna kluckade och längre ut puttrade små båtar. Och långt borta från djursjukhuset på andra sidan sjön kunde man höra hun-

dar skälla. De var väl rädda för doktorn, stackarna!"

Boken är skriven 1965. Vid den tiden var Veterinärhögskolan ännu i full gång. Hur skolan kom att hamna i Kräftriket är ämnet för en artikel av SVEN DYRENDAHL.

Barbro Lindgren har som synes snuddat vid Hagaparken. Men hon är inte ensam bland författare att ägna miljön sitt intresse. Hur Bellman gjorde Haga till Fjärlilns park berättar TORDEL STÅLMARCK om i sitt bidrag.

Så långt detta Hagablad. Nya Hagablad och mer läsning utlovas under det nya året. Förnya Ditt medlemskap för Ett Gott Nytt Parkår! ●

Överst Kristian Gullichsens förslag. Staden, med nya hus och ny järnvägsbro, ses från norr. Kvarteret Sländan till höger. Det ena av tullhusens tak skymtar. Därunder förslag av Carl och Johan Nyrén med nya hus och ny rondell. Över rondellen löper järnvägsspåren. Wenner-Gren Center syns till höger. Tullhusen är flyttade österut och bildar fond för Norrtullsgatan. (Detaljer.)

►►► kontoren som deltog hade vissa givna förutsättningar att rätta sig efter: Norra Länkens första del, fram till Norrtull, och Värtaspåret skulle överdäckas, och stenstadens gräns skulle flyttas norrut. Dessutom borde Norra Stationsgatan-Sveavägen utformas som en esplanad och ingå i ett system av kantesplaner tillsammans med Cedersdalsgatan och Valhallavägen. Detta sistnämnda påminner mycket om förslaget som Sture Koinberg och Kommittén för den gustavianska parken utarbetat.

Planeringen av Norra Station fördes inte vidare då det visade sig att en överdäckning av Norra Länken och Värtaspåret skulle bli för kostsam. Istället fick Stockholms stadsbyggnadskontor 1993 i uppdrag att påbörja arbetet med detaljplanen för området kring Norrtull. Planerna för Norra Station fanns trots allt med i 1996 års översiktsplan. Däremot var diskussionerna och planerna för "Japan-skrapan" helt försvunna, eftersom den nya detaljplanen kom att behandla helt andra idéer.

Två arkitektkontor fick uppdraget att lämna förslag till Norrtulls utformning; Nyréns i Stockholm och Gullichsen i Helsingfors. Förslagen presenterades i sin slutliga form 1995. Uppdraget innehöll även denna gång vissa förutsättningar som var givna: Norra Länkens läge i tunnel under Bellevue, en rondell varifrån bilarna leds från Uppsalavägen till Norra Stationsgatan-Sveavägen, en ny järnvägsbro över Uppsalavägen (rondellen) och

ännu en ny järnvägsbro över parken norr om Wenner-Gren Center. Den sistnämnda järnvägsbron har båda arkitektkontoren avstått från. I Nyréns förslag är tullhusen flyttade österut och bildar Norrtullgatan fond. Cykel- och gångbanor passerar mellan de två tullhusen. På var sin sida om infarten har Nyrén placerat två hus med veckade fasader, som bildar stora gårdar. Runt de två stora husen har Nyrén lämnat plats för grönska. Ett tredje hus närmast Norra station har en rektangulär form och bildar även den en stor gård. Husen är tänkta att bli 5-6 våningar höga. Gullichsen valde att angripa problemet på ett annat sätt; stadsfronten flyttas fram med horisontala sexvåningshus längs gränsen mot Solna, bildande en mur. I vinkel mot dessa är högre hus, 7-9 våningar, ställda. Tullhusens avstånd till varandra har ökat, men de står i linje med den nya rondellen och det befintliga kvarteret Sländan.

Kvarteret Sländan utgör fondbyggnaden för den nya infarten i de bägge

förslagen, liksom i ovan nämnda förslag av Sture Koinberg och Kommittén för den gustavianska parken. Gemensamt för Koinbergs/kommitténs, Nyréns och Gullichsens förslag är även att Norra Stationsgatan-Sveavägen föreslås bli trädplanterade.

Ett tredje alternativ till Norrtulls gestaltning gjordes senare, vid slutet av 1996, av stadsbyggnadskontoret och kontorets arkitekt Aleksander Wolodarski. Wolodarskis förslag följer samma linje som Nyréns och som Koinberg/kommittén redan förordat: att flytta parken till stenstadens gräns. Istället för en vanlig rondell har Wolodarskis/stadsbyggnadskontorets förslag en stjärnplats, där Uppsalavägen, Sveavägen och S:t Eriksgatan möts. Både Sveavägen och S:t Eriksgatan är förlängda norrut och trädplanterade.

De två tullhusen är kvar på sina ursprungliga platser och hamnar då i stjärnplatsens södra del, med en mindre gata mellan sig. Tullhusen, den nya infarten med stjärnplatsen och fondbyggnaden kvarteret Sländan ligger i linje. Tullhusen uppfattas som portbyggnader mot den tätbebyggda staden. Väster om Norrtull är ett triangelformat hus, som omsluter en stor gård, planerat.

"Bensinstationstomten" mellan Norrtull och Wenner-Gren Center är här omvandlad till park med en ny entré till Hagaparken. Koinbergs/kommitténs förslag skiljer sig från de andra genom att den inte tillhörde någon kommunal plan och stod utanför planeringsprocessen. Förslaget kan ändå spegla tidens visioner om Norrtull och Norra Station och hade, som vi sett, mycket gemensamt med i synnerhet Wolodarskis/stadsbyggnadskontorets förslag.

EN REPRESENTATIV ENTRÉ TILL STADEN

Gestaltningen av denna gräns och port till staden har genomgått förändringar, likaså uppfattningen om Norrtulls roll och funktion. Norrtull var som port till Stockholm mycket viktig under 1600-talet. Stadens entréer skulle representera statens nyvunna maktställning, trots att den egentliga staden började mycket längre

Huvudpersonerna, Norrtulls tullstugor, bukar nu invid trafikmaskineriet. I alla förslag ges de en större motivisk tyngd, där de nu står eller flyttade. Ritning av J.E. Carlberg. Ett annat omdiskuterat inslag i området mellan stad och park är järnvägsspåren. Bör de grävas ned, eller åtminstone förses med nya brospann? Ritning till Värtabanans stationsbus av A.W. Edelsvärd.

söderut. Stadsgränsen markerades med ett staket eller mur. Men i jämförelse med den tullplats som ritades av J.E. Carlberg och blev byggd 1731-33 var 1600-talets tullport enkel. Carlbergs Norrtull var en representativ tullport och stadsentré med paviljonger och portal i klassicistisk stil. Tullbevakningens avskaffande vid 1800-talets slut förändrade även tullplatsens gestaltning. Portalen försvann och platsen förenklades. Den representativa rollen avtog, men som infartsväg var Norrtull fortfarande betydelsefull.

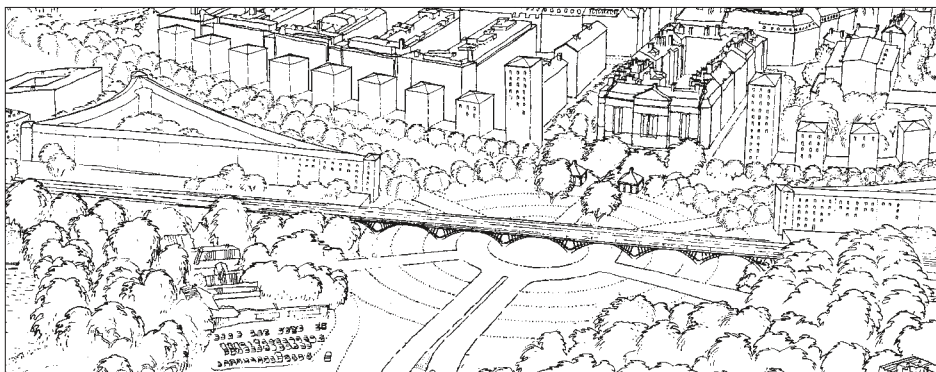
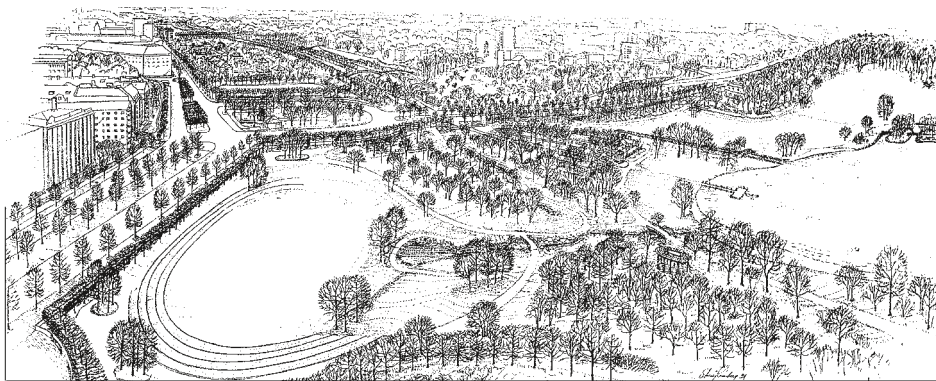
Norrtull och Norra Stationsområdets gestaltning som gräns och stadsentré var mellan 1930-talet och 1960-talet av underordnad betydelse. Trafikplatsens och vägarnas utformning blev bestämmande för området. Gränsen gestaltades via den stenstadsmur bebyggelsen bildade vid Norra Stationsgatan. Och så har det förblivit ända in i våra dagar. Det senaste decenniets planer betonar områdets betydelse som gräns och port. Denna betydelse gestaltas genom att mer eller mindre framhäva tullstugorna som portmotiv och låta stenstadsgränsen förbli tydlig, antingen genom att flytta fram den eller genom att skapa utrymme framför den.

Visionerna för Norrtulls- och Norra Stationsområdets gestaltning och planering har genom de olika tidsepokerna haft vissa gemensamma drag. 1600-talets vision om en representativ stadsport utgick ur tidens stormaktsdrömmar. Denna uppfattning delades av 1700-talets stadsplanerare, som i mycket uppfyllde 1600-talets vision.

TRAFIKFRÅGOR, BEBYGGELSE, MILJÖHÄNSYN

De visioner som funnits det senaste decenniet har hämtat inspiration ur 1800-talets idealplaner; Haussmanns Paris och Ringstrasse i Wien, med breda trädplanterade esplanader och, i Wolodarskis/stadsbyggnadskontorets fall, stjärnplatser. På 1930- och 40-talen utarbetades en aldrig framlagd plan, som betonade ett samband med Hagaparken. Detta tas åter upp på 1990-talet och framgår särskilt i Wolodarskis/stadsbyggnadskontorets förslag och även i förslaget av Koinberg/ Kommittén för den gustavianska parken.

Dagens visioner har även andra stilmässiga drag gemensamma med andra tidsperioder. Det är former och stilar som inte tidigare förknippats med gränslandet vid Norrtull. I stadens program för arbetet med Norrtull och Norra Station ansågs Nyréns kvarter vara inspirerade av 1700-talets parkarkitektur. Huset i Wolodarskis förslag för omedelbart tankarna till 1920-talets storgårdskvarter, vilket även Nyréns hus kan göra. Gullichsens

Överst förslag av Sture Koinberg. Kvarteret Sländan och tullbusen till vänster. Järnvägsspåren är nedgrävda, parken har närmats den befintliga stadsfronten. Därunder detalj av Aleksander Wolodarskis förslag med nya hus som flankerar kvarteret Sländan och tullstugorna. Ny stjärnplats, ny bro. Wenner-Gren Center skymtar till vänster. Vidarebearbetning av förslaget pågår.

förslag är mer direkt modernistiskt, med de höga skivhusliknande husen.

Trafiken har alltid präglat Norrtull och Norra Stationsområdet och påverkat dess gestaltning. Vägar och senare järnvägar har alltid mötts här. Landsvägen norr- och västerut förmedlade trafiken in och ut genom staden under 1600- och 1700-talen. På 1800-talet var det järnvägen som dominerade trafiken. Norra Station byggdes för Värtabanans tågtrafik och ännu präglar stationsbyggnader och spårområde Stockholms gräns vid Norrtull. Med 1900-talet och den ökande bilismen drogs de nya motorvägarna genom Norrtull. Förbindelserna med övriga delar av landet ökade.

Idag är det många faktorer som påverkar Norrtulls och Norra Stations utveckling. Fortfarande dominerar trafikfrågorna: en ny trafikled, Norra Länken, och lösningar för en förbättrad kollektivtrafik. Stockholms innerstad är mer eller mindre färdigbyggd. Därför är den mark, som ännu är ledig och lämpar sig för bebyggelse värdefull. Staden har förtätats den senaste tiden. De områden som använts är exempelvis före detta sjukhusområden, som S:t Eriks, men även mindre platser har utnyttjats, till exempel Oxtorget vid Sveavägen. Gamla stationsområden tillhör givetvis de platser som är intressanta för bebyggelse. Ovan nämndes att staden 1990 började planera för bostäder och kontor på Norra Station.

Till detta kommer nu också kultur- och naturmiljöhänsyn; Nationalstads-

parken. Norrtull och Norra Station har dessutom sedan 1980-talets början varit föremål för planering av kompletterande bebyggelse med bostäder och kontor. Norrtulls och Norra Stations fortsatta utveckling är dock osäker sedan Norra Länken under Bellevue stoppats. De senaste planerna för Norrtull är beroende av Norra Länkens tunnel för att minska trafiken i området. Norra Länken blev i sin tur stoppad av bestämmelserna för Nationalstadsparken.

Det har i de olika planerna framhållits att stenstadens gräns ska beaktas och att stadens ska ha en entré. Men varför ska stadens gräns bevaras, varför är det viktigt att tydliggöra gränsen? En viktig orsak är att stenstadens gräns är ett historiskt spår i vår miljö, av samma dignitet som Stockholms slott och Gamla stan, Norrmalms rutnätsplan och de gamla husen på Söders höjder. De hjälper oss att förstå vår omgivning bättre och de låter oss känna förankringen i historien och till platsen där vi bor.

Carla Hedberg.

Artikeln baseras på författarens (Carla Macao) C-uppsats framlagd vid konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet 1998, "Stadens Gräns – Norrtulls och Norra Stations utveckling och gestaltning".

En mer utförlig presentation av Sture Koinbergs förslag återfinns på www.baga-brunnsviken.org.

Samma gamla gubbar. Samma gamla vägar.

AV ANNA JONSSON

Så var det dags igen. Dennispaketets styckmördande leder är tillbaka, fast i ny skepnad, som i en dålig skräckfilm. Ni vet ju att det farliga alltid brukar försvinna mot slutet, men ändå på något sätt avslöja en avlägsen närvaro, för att ge möjligheten till en skräckinjagande uppföljare.

Det luriga är att manusförfattarna nu gett uppföljaren en ny titel; från Dennispaketet har skapats Regionplan 2000, och Västerleden har transformerats till en Förbifart Stockholm. Kanske vill manusförfattarna inte att vi ska känna igen det gamla spöket? Förra gången filmen visades blev den ju, efter lång och utdragen kamp, censurerad på stockholmarnas begäran. Men nu rullar den alltså på stadens biografer under nytt namn.

Manusförfattarna är desamma. Det är bilburna män i övre medelåldern som hävdar att en sexfilig motorväg genom det natursköna och kulturpräglade Ekerö är en nödvändighet. De tror stockholmarna har glömt och att de till syvende och sist ska få som de vill genom ett litet namnbyte och nya broschyrer. Men det går inte. Vi har fått nog av mantrat att fler motorvägar är en nödvändighet och att de kommer att lösa trafikknutarna i Stockholm. Lösningen ligger inte där. Den ligger i en utbyggnad och förbättring av kollektivtrafiken och trängselavgifter på vägtrafiken.

Nu är det dags för oss med andra visioner att överta pennan och fullborda manuset till uppföljaren om Stockholmstrafiken. Fältbiologerna har sam-

lat gruppen *Reaktor* som är unga miljöengagerade som fått nog av vackra ord och fina dokument. Vi vill se dem omsättas i praktiken. Vi vill visa på de nya lösningarna på ett kreativt sätt. Trafikpolitik är mer än stela paneldebatter och krystade debattartiklar. Det är något som påtagligt berör vårt vardagliga liv, vare sig vi vill eller inte. Reaktor har gett ut en debattskrift på temat Traffic Jam och genomfört en helkväll på LAVA, Kulturhuset. Med musik, poesi och debatt gör vi en nystart i arbetet mot nya motorvägar i Stockholms gröna lungor.

Vi ska inte låta mer resurser läggas på att gynna en ohållbar privatbilism samtidigt som vården och skolan går på knäna. Dessa motorvägsmiljarder skulle göra underverk i skolan, på sjukhusen eller kollektivtrafiken. Det är absurt och näst-

intill skattretande att samma gamla politiker i stadshuset nu på allvar försöker driva igenom ett antal motorvägssträckningar som stockholmarna sa nej till för flera år sedan.

Det handlar nu om att skapa allianser mellan gamla och unga, miljöengagerade och busschaffisar, vårdbiträden och cyklister – med andra ord mellan alla de som hellre vill se en satsning på vård, skola och kollektivtrafik än motorvägar. Även Naturvårdsverket underkänner Regionplan 2000. Trots det fortsätter politikerna glatt att planera för mer asfalt i Stockholm. För oss är det uppenbart att det krävs nya manusförfattare och ett slutgiltigt stopp för de gamla Dennisleddernas återkomst.

A. J. är ordförande i Fältbiologerna.

BILD: MARTINA WOLGAST

MER OM REAKTOR PÅ WWW.FÄLTBIOLAG.COM/REAKTOR

CARL MICHAEL BELLMAN

TILL G. M. ARMFELT

*Fjäriln kring det lugna Haga
Redan syns i vingat lopp
Sig sitt gröna skjul tillaga
Under blommans bleka knopp.
Minsta kräk, från slumrig yra
Till Naturens högtid väckt,
Narrar vid Zephirens fläkt
Ur sin dvala mygg och myra.*

*Ren Brunnsvikens små najader
Opphöjt sina gyldne horn,
Att i gungande kaskader
Höjas över Solna torn.
Ren i skygd av krönta stammar,
På den väg man städad ser,
Bonden mild åt Haga ler,
Fålen yvs och hjulet dammar.*

*Snart i klara rosenbäckar
Svanorna oppresa sig,
Att inom de strödda häckar
Höja sina stolta stig.
Snart all nejdens ungdom stimmar,
Då vid blixst av dubbla skott
Minsta mö med rågat mått
Gustafs skål i skuggan rimmar.*

*Vad gudomlig lust att smaka
Inom en så ljuvlig park?
Att där bofast se sin maka,
Skyddad av en mild monark.
Att åt hennes fönsterruta
Någon gång med häpen blick
Och med eldad ögnaprick
Ägna klangen av sin luta.*

*Skilj, min nådig Herre, gärna,
Skilj oss åt i Gustafs namn:
Slit vid första morgonstjärna,
Slit Lovisa ur min famn,
Gack – min ögnalust att taga ...
Hälften av mitt glada liv ...
Men mig benne återgiv
Som en åldfru – var? –
på Haga.*

HANTERING AV HISTORISKA PARKER

Välkommen till en endagskonferens där olika angreppssätt i hantering av historiska parker diskuteras – bevarandefilosofi, värderingsfrågor, det levande materialets speciella problematik, moderna inslag m.m.

FÖRELÄSNINGAR: *Torbjörn Suneson*: Introduktion – *Erika Schmidt*: Ideologies in conservation of historic parks – *Peter Goodchild*: Methodology in conservation of historic parks – *Jan Woudstra*: European examples on application

Torsdag 11 januari kl. 9.00 - 16.30, Ultuna, Uppsala.

Pris: 750:- inkl. lunch. *Anmälan/info*: Nils Ahlberg, inst. för landskapsplanering Ultuna, box 7012, 750 07 Uppsala. 018 - 67 19 96. nils.ahlberg@lpul.slu.se
Arr: Grönsö-projektet – SLU, Inst. för landskapsplanering Ultuna – ICOMOS

Hagas diktare

AV TORDEL STÅLMARCK

Det var en lycklig tillfällighet som gjorde Bellman till Hagas diktare – lycklig för oss som aldrig upphör att tjasas av den vingade fjärilen, av sefrens fläkt och Brunnsvikens små najader. Tillfälligheten bestod i att Bellman någon gång på våren 1791 fick en idé. Det var inte fråga om någon poetisk ingivelse, snarare tvärtom, mycket krass och jordbunden. Idén gick ut på att få hans hustru Lovisa placerad som åldfru på det nya slottet. Därmed skulle väl åtminstone hon själv och de tre pojkar-na vara försörjda.

Historien om hur Bellman svarvade ihop en poetisk böneskrift i ärendet till kungagunstlingen Armfelt och hur dikten från detta larvstadium transformerades till den odödliga "Fjäriln vingad", Fredmans sång nr 64, är sedan länge noggrant utredd och väl känd.

Vi ska återkomma till dikten, men förflyttar oss först ett stycke bakåt i tiden. Första gången namnet Haga möter hos Bellman är i en bröllopsdikt från 1768, men där är det av allt att döma fråga om ett helt annat och mycket rustikt Haga. Vårt kungliga Haga dyker inte upp förrän 1782, också nu i en bröllopsdikt, där Bellman berättar om hur ett sällskap vänner till brudparet

samlas i den nyanlagda Hagaparken. Där ska man med sång och kaffekalas fira brudparet, på avstånd eftersom vigseln äger rum i Falun. Efter några "glimmande" regnskuror får parken liv i en av Bellmans mest betagande naturskildringar.

"Naturen blev ny och levande, bofinken spelade, och sädsärulan trippade på sandgången, fiskarne slogo ringar i vattenbrynet, och hästen gnäggade inom gårdsgården. Sällskapet beslöt allt därför att medelst en kort promenad över de små ganska ordentligen anlagde broar, vilka därstädes genom en susande lövskog oförmärkt leda vandringsmannen till den skönaste trädgård, att på denna vackra ort hämta vila och rasta några minuter. – Man nedkastade sig i det mörka, glittrande gräset, den ena bort på ängen mitt i en klase av väppling och gula blommor, den andra på en kullrig oppvältrad sten i backen, den tredje lutade sig emot trädet och blundade, den fjärde letade sig ett metspö, och så vidare."

Haga skymtar på nytt i en hyllningsskrift till Sergel 1789, men det är först i dikten till Armfelt halvannat år senare som Bellman åter ägnar parken sin fulla uppmärksamhet. Han tog omvägen över Armfelt men naturligtvis var det kungen som var den egentliga adressaten. Gustaf och inte Armfelt var den som slutligt kunde avgöra saken. Det var alls inte ovanligt att man på det här sättet vände sig med en supplik till någon av männen i kungens närhet, som sedan fick vidarebefordra bönen till majestätet.

För att rätt bedöma dikten till Armfelt måste man se den som ett stycke retorik. Den är avsedd att påverka och övertyga och den använder de medel som författaren bedömer som mest effektiva. Ur det välförsedda förrådet av påverkningsmedel som den klassiska retoriken erbjuder har Bellman framför allt valt "att behaga", på latin *delectare*, att göra adressaten välvilligt stämd genom att servera budskapet så att det skall uppväcka största möjliga välvilja. Efter som ärendet gällde Haga föll det sig naturligt att prisa just denna miljö som kungen älskade, att måla parkens behag en tidig vårdag och ytterligare sockra skildringen genom att låta "minsta mö" stämma upp "Gustafs skål", Bellmans egen kungssång. Allt detta måste rim-

Bellman.
Tecknad av Sergel och av Pehr Hilleström, nedan (detalj).

ligtvis tilltala kungen. Tre strofer av natursvärmeri bör ha försatt honom i en mild och generös stämning och gjort honom benägen att villfara skaldens bön i de båda slutstroferna.

Lovisa Bellman blev aldrig åldfru på Haga. Men hennes make fann att böneskriften rymde sina egna poetiska kvaliteter. Som helhet hade denna version spelat ut sin roll, men naturskildringen var värd att ta tillvara. Och det kunde ju aldrig vara fel att också i den nya dikten göra en reverens för en "mild monark". Redan på hösten samma år trycktes den i "Fredmans sånger" försedd med en lättsjungen melodi.

Bellmans dikt till Armfelt är full av beräkning. Det var ju fråga om själva livsuppehållet. Dock, det vore alldeles fel att fördenskull anklaga honom för falskhet. Hans kärlek till Haga var otvivelaktigt djup och äkta. Den blommar ju redan i det ganska okända prosastycket från 1782 och den blir inte mindre övertygande för att han i en första omgång medvetet och kalkylerande spelar på kungens känslor. Men hade han inte 1791 fått idén att försöka göra sin hustru till åldfru på Haga så hade han säkert heller aldrig blivit Hagas diktare.

Torkel Stålmарck är docent i litteraturhistoria.

Nyligen har Torkel Stålmарck gett ut

BELLMAN I VERKLIGHETEN: FAMILJELIV,

SÄLLSKAPSLIV, KONSTNÄRSLIV,

tillgänglig i bokhandeln nu.

Rekommenderad läsning i ämnet är

även BELLMAN SEDD OCH HÖRD, en

kartbaserad vägledning till Bellmans

Stockholm, utgiven av T.S. m.fl.

En park för poeter ...

HAGA – BRUNNSVIKENS VÄNNER

Och oss andra.

Bli medlem!

Årsavgift 125 kronor

Familjemedlem, ungdom och
studerande upp till 25 år 50 kr.
Föreningar och företag 250 kr.

Postgiro: 428 37 57 – 5.

Från Skara till Kräftriket

VETERINÄRHÖGSKOLAN VID BRUNNSVIKEN

AV SVEN DYRENDAHL

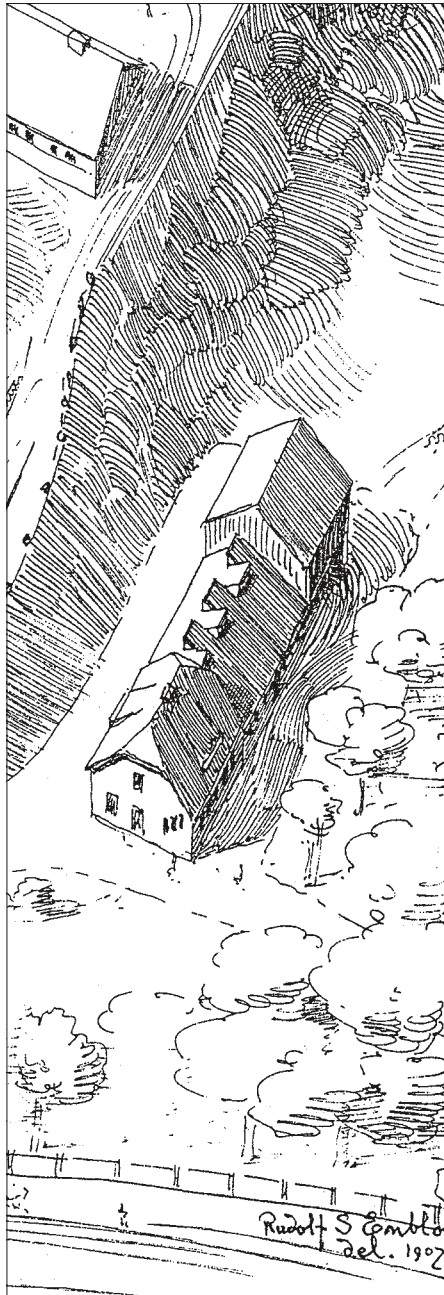
Till de många klassiska institutionerna i Nationalstadsparken hör Veterinärhögskolan, belägen på den udde i södra Brunnsviken som sedan 1700-talet kallas Kräftriket. Området fick sitt namn från de stora kräftorna som togs upp i Brunnsviken. Men innan vi stannar upp på Gamla Veterinärhögskolan, som på 1970-talet utlokaliserades till Uppsala, skall kort beröras den svenska veterinärutbildningens historia.

På den europeiska kontinenten rasade på 1700-talet gång på gång svåra farsoter bland boskapen, åstadkommande enorma avbräck i livsmedelsförsörjningen. Den sjukdom som framförallt härjade bland boskapen var boskapspesten, "fäpesten", men av den beskrivna symptombilden att döma förekom ofta också utbrott av den svårutrotade mjältbranden, "sumpsjukan". Även Sverige drabbades svårt. Prosten Gustaf Fridrik Hjortberg i Vallda, Halland, berättar om "fäpesten", att den första gången kom in i landet 1709 med hudar från Danzig och att pesten sedermera ofta på olika sätt kom från Danmark. Enligt Hjortberg avstannade pesten sista gången 1772. Vid flera vågor av boskapspest syns varje gång mer än 100 000 djur ha dött i Sverige. Vad sådana förluster betydde för jordbrukets och hela landets ekonomi är uppenbart. Kloka människor började också inse nödvändigheten av att med största allvar börja studera detta onda, som angrep husdjuren. "Något måste göras."

CARL VON LINNÉ OCH PETER HERNQUIST

I Frankrike hade man 1762 i Lyon grundat världens första veterinärmedicinska läroanstalt. I vårt land blev kravet på att få till stånd en svensk veterinärskola allt starkare. Den som med stor entusiasm engagerade sig i detta projekt var Carl von Linné, som med sin vida överblick över naturvetenskaperna och medicinen klart insåg det trängande behovet av att få till stånd en bättre tingens ordning även när det gällde djurläkekonsten.

Efter mycket stångande och parlamentarande med statsmakterna enades man om att till Lyon år 1763 sända tre lämpliga stipendiater för att utbildas i "Art vétérinaire". En av dessa män var Linnés favoritelev Peter Hernquist, född 1726 i Härlunda söder om Skara. Efter 12 års

Nya tider. Utsnitt ur vy över området av Rudolf Enblom från 1907, med en byggnad som bara för något år sedan byggdes om från ladugård till restaurang för de många studenterna. (Hus nr 9 på kartan till böger.)

egen utbildning stod Hernquist, "den svenska veterinärmedicinens fader", redo att på prebendehemmanet Brogården i Skara utbilda lärjungar i veterinärkonsten. Veterinärinrättningens födelseattest, som förvaras i Skara, är dagtecknad den 8:e maj 1775 och signerad av Gustaf III. Genom sin ovanliga begåvning, gedigna utbildning och enorma arbetskapacitet var Hernquist en utomordentlig lärare för

sina många elever. Peter Hernquist avled 1808, 82 år gammal. Till efterträdare hade han utsett sin elev Sven Adolf Norling som förutom sin veterinära utbildning också var läkare.

NYBROPLAN, KARLAPLAN OCH KRÄFTRIKET

Norling hade vida vyer på veterinärmedicinen och ivrade starkt för att få till stånd en större veterinärskola i huvudstaden. I denna strävan fick Norling stöd av många inflytelserika personer, främst kungen själv, Carl XIV Johan.

År 1821 öppnades den nya veterinärinrättningen i Stockholm på en tomt mellan nuvarande Strandvägen, Grevgatan och Kaptensgatan. Ett gammalt koppypningshus och ett kronobränneri uppläts som provisorium för den nya läroanstalten. Den stolta skapelse som Norling drömt om, kom aldrig till stånd utan han fick nöja sig med en betydligt enklare inrättning med bristfälliga lokaler och synnerligen blygsamma anslag. Redan år 1822 tog inrättningen ändå emot 450 husdjur för stationär vård och 1500 djur behandlades polikliniskt. Genom helt uteblivna eller otillräckliga anslag för underhåll av de ålderstigna byggnaderna förföll dessa mer och mer.

Fram till 1889 drevs veterinärutbildningen parallellt i Skara och Stockholm. Den 18 juni nämnda år förrättades den sista veterinärexamen i Skara efter en 115-årig verksamhet. För att tillvarata det rika djurmaterialet i Skaraborgs län för den veterinärmedicinska utbildningen är delar av undervisningen sedan 1972 förlagda till en fältstation i Skara.

År 1875 biföll riksdagen efter mycket kraftigt prutande ett förslag om ett nytt veterinärinstitut i Stockholm. Byggandet påbörjades 1876 på en tomt vid Karlavägen nära nuvarande Karlaplan och 1880 invigdes de nya lokalerna. Stort var jublet inom veterinärkåren över dessa nya och ändamålsenliga lokaler. Men jublet skulle snart tystna.

Just vid denna tid, 1880-1890-talen, skedde en snabb expansion av de biologiska vetenskaperna, en expansion, som det nya institutet inte alls var anpassat till. Antiseptik, effektiv sårbehandling och bakteriologin innebar närmast en revolution inom medicinen. Institutet saknade personal, utrymmen och utrustning för

att möta de snabbt växande kraven på en modernisering av den veterinärmedicinska utbildningen.

Åter påbörjades ett långdraget och segslitet kommittéarbete, pådrivet av främst föreståndaren, sedermera rektorn John Vennerholm. En utsedd kommitté föreslog inköp av tomtmark vid Götgatan på Söder. Ritningar för det nya institutet uppgjordes och byggnationen kostnadsberäknades till 2,76 miljoner kronor. Riksdagen avvisade dock förslaget, som ansågs vara för kostsamt. Riksdagen föreslog som alternativ lokalisering ett område utanför Skanstull i närheten av Enskede Gård. Vennerholm var absolut emot detta förslag.

Vennerholm tog i detta läge kontakt med hovjägmästaren Edelstam, som hade uppsikten över hela Djurgårdsområdet. Tillsammans fann de båda herrarna, att det så kallade Kräfriket eller lägenheten Katrineberg vid Brunnsviken, vore en från alla synpunkter idealisk plats för ett nytt veterinärinstitut. Den rika tillgången på hästar i Johannes församling, närheten till järnvägen (Albano station) och två stora utfartsleder från Stockholm, grannskapet till andra vetenskapliga institutioner samt platsens lugna och idylliska läge – allt talade för att här borde man kunna skapa ett nytt hem för ett veterinärinstitut.

Förslaget vann alla myndigheters gillande och även kung Oscar II stödde varmt förslaget. Den 21 maj 1906 kom riksdagens beslut på det nya veterinärinstitutets byggande. Kostnaderna beräknades till 2,23 miljoner kronor, varav 110 000 kronor avsåg inlösen av tomten, som disponerades av Stockholms Jästfabrik. Redan här kan det unika framhållas, att den slutliga totala kostnaden stannade på 2,15 miljoner kronor.

STALL FÖR BOSKAP OCH HUNDAR.

Etappmål. På 1870-talet etablerades veterinärinstitutet nära Karlaplan i Stockholm. Här ritning till stall för boskap och hundar.

Den 17 oktober 1912 förrättades den högtidliga invigningen av kung Gustaf V. Veterinärhögskolan byggdes till ett campus i anglosaxisk stil med fristående byggnader – paviljonger – i den vackra parken sluttande mot Brunnsviken. Ursprungsbyggnaderna är numera byggnadsminnesförklarade, vilket innebär restriktioner och hänsynstagande vid ombyggnad. Speciella krav finns även vid upprustning och underhåll. Därför kommer de vackra byggnadernas exteriör att bevaras i sitt ursprungsskick. Stor hänsyn måste också tas till ursprungsfärg och material.

En ny stadga för den nya läroanstalten stadfästes 1914. Häri ändrades institutets ("Stutis") namn till Veterinärhögskolan. Grundstadgan slog fast att Veterinärhögskolan har att "meddela en på forskning grundad undervisning i alla för en fullständig veterinärutbildning erforderliga ämnen". Veterinärhögskolan sattes därmed i paritet med universiteten i Uppsala och Lund. Lärarstaben bestod 1912 av sju professorer, fyra laboratorer, därtill ett antal assistenter. Professorslönen var 7500 kronor och totala lönesatsten 196 000 kronor.

Av de studerande krävdes studentexamen med minst godkända insikter i biologi, matematik, fysik och kemi.

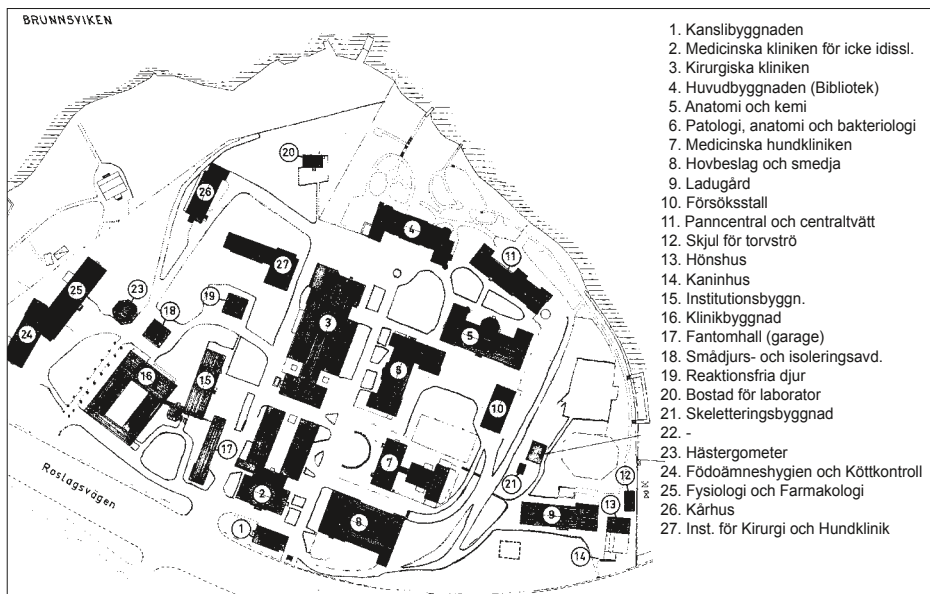
Studieordningen var fri men veterinärexamen räknade man kunna avläggas efter 4 års studier. Erfarenheten visade snart, att de studerande behövde 5-6 år för examen. Antalet intagna studenter varierade från 15-40 eller mera.

Enligt Kunglig kungörelse fick Veterinärhögskolan disputation- och promotionsrätt år 1935. Antalet professorer, laboratorer och andra lärarkrafter utökades naturligtvis undan för undan när nya discipliner tillkommit. Antalet professorer vid högskolans flyttning till Uppsala år 1975 var 16. Under tiden i Kräfriket utvecklades Veterinärhögskolan genom avancerad och mycket livlig forskning till en av världens högst ansedda veterinärhögskolor.

NY FLYTT, NYA AKTIVITETER

Starka krafter, bland annat den allmänna utlokaliseringspolitik som drevs av regering och riksdag under 1960- och 1970-talen, var i rörelse för att åstadkomma en närmare integration mellan veterinärmedicinen och lantbruksvetenskapen. En kommitté – 1965 års veterinärmedicinska utredning – tillsattes för att utreda denna integrationstanke. Resultatet av utredningen blev förslaget att Veterinärhögskolan skulle flyttas till Uppsala för att där integreras med Lantbrukshögskolan och Skogshögskolan till Sveriges Lantbruksuniversitet. Riksdagens beslut om flyttningen kom i februari 1970. Flyttningen genomfördes under åren 1974-1978. Veterinärutbildningen ingår numera som en fakultet i Lantbruksuniversitetet. Flyttningen till Uppsala var kostnadsberäknad till 90 miljoner kronor. Kostnaden blev 330 miljoner kronor! Om flyttningen innebar en verklig upprustning och effektivare undervisning eller dess motsats diskuteras alltjämt.

Vår gamla fina och framgångsrika Veterinärhögskola i Kräfriket borde med någon lätt ansiktslyftning och upprustning ha kunnat verka än i många år. Politikerna ville annat. Stockholms Universitet bygger nu ut Kräfriket och de gamla vackra byggnaderna för att där skapa "Sveriges nya centrum för företagsekonomi – utbildning, forskning och kompetensutveckling". Den nya institutionen får lokaler omfattande 5000 kvadratmeter. Dessa skall rymma 170 anställda, 4000 studenter och 150 forskare och doktorander. Den totala kostnaden för ombyggnaden, inredning och utrustning beräknas uppgå till drygt 150 miljoner kronor.

1. Kanslibyggnaden
2. Medicinska kliniken för icke idissl.
3. Kirurgiska kliniken
4. Huvudbyggnaden (Bibliotek)
5. Anatomi och kemi
6. Patologi, anatomi och bakteriologi
7. Medicinska hundkliniken
8. Hovbeslag och smedja
9. Ladugård
10. Försöksstall
11. Panncentral och centraltvätt
12. Skjul för torvströ
13. Höns hus
14. Kaninhus
15. Institutionsbyggn.
16. Klinikbyggnad
17. Fantomhall (garage)
18. Smådjurs- och isoleringsavd.
19. Reaktionsfria djur
20. Bostad för laborator
21. Skeletteringsbyggnad
22. -
23. Hästergometer
24. Födoämneshygien och Köttkontroll
25. Fysiologi och Farmakologi
26. Kårhus
27. Inst. för Kirurgi och Hundklinik

Hundar, hästar, kaniner – en karta från 1969 ger en uppfattning om den varierade verksamheten som bedrevs vid Veterinärhögskolan. Efter karta upprättad vid Byggnadsstyrelsen.

Sven Dyrendahl
Årskurs 1935
Professor emeritus

Brita Eldh till minne

Brita Eldh, en av Haga-Brunnsvikens verkliga vänner, är död. Det är med stor tacksamhet, men också med vemod jag minns henne. Hon gav oss i föreningen sitt oreserverade och helhjärtade stöd. Det betydde mycket för en förening i vardande. För mig var hon en av de riktigt varma människorna.

Det är en gåta att hon djärvdes bo ensam i sin fars ateljé. Bellevueparken var inget ställe för en ensam kvinna att känna sig säker i. Jag minns också mitt första hastiga möte med henne på slutet av sextioalet. Jag var då tjänsteman i Stockholms parkavdelning och hade just varit med om att riva den en gång gouterade Bellevueterrassen. Den hade utvecklats till ett tillhåll och blivit en besvärande granne till Eldhs ateljé. För Brita var trafiken kring krogen ett allvarligt hot mot det som hon hade satt som sin livsuppgift; att skapa ett minne över sin far Carl. Ateljén, ritad av Ragnar Östberg, med omgivande underbara trädgård, var inte precis byggd med tanke på säkerhet och skydd. Här levde hon ytterst anspråkslöst i ett litet rum, medan allt övrigt hade fått stå orört och pietetsfullt vårdat sedan faderns död 1954.

1946 hade jag fått tillfälle att besöka Carl Eldh. Han hade lånat ut en strindbergsstatyett till en utställning i min skola Södra Latin. Vid återlämnandet visade Carl Eldh mig lite runt och jag

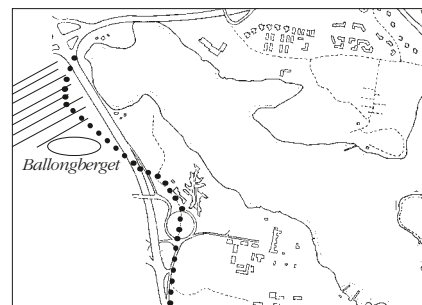
försäkrar att min minnesbild stämde väl överens med hur Brita Eldh hade ordnat det. Att hon sen lyckades hålla kulturträffar med sång och musik och kunde hålla öppet för allmänheten tillsammans med trängseln av skulptur och minnen, var närmast ett under. Men detta kunde hon. För mig har konserterna givit mig ett minne av lågmäld värme och vackra vårkvällar.

Haga-Brunnsvikens Vänner blev för Brita Eldh en betydelsefull angelägenhet. Föreningens mål är att lyfta upp alla begivenheter runt sjön till en Stockholmarernas kulturskatt av högsta rang. Dit hör verkligen hennes livsgärning till sin far Carl Eldhs minne.

Strax ovanför ateljén står Carl Eldhs skulptur "Den unge Strindberg" sen 1968. Hon lät staden få köpa den för ett synnerligen facilt pris på villkor att den skulle stå just där med den fantastiska utsikten över Brunnsviken. Så var hon. Att hon själv haft en konstnärlig karriär vet vi nästan inget om. En sångarbana tog i alla fall slut när hon med sin mor återvände till Sverige 1954 efter 32 år i USA. Brita Eldhs stora gärning är att ha bevarat sin fars ateljé och hållit ihop hans efterlämnade skisser och originalgipser. Carl Eldh tillhör Stockholms mest älskade skulptörer. Hur han levt och verkat ger oss tack vare Brita Eldhs stora uppoffrande gåva en djupare bild av hans konstnärskap.

Bengt Edlund

Byggplaner i Norra Frösunda

I SOLNA PÅGÅR PLANERINGSARBETE FÖR Norra Frösunda. En hel stadsdel ska växa fram i området väster om Brunnsvikens nordvästliga spets, ungefär vid streckmarkeringen på kartan. Längst ut mot E4:an planeras kontor, därinnanför bostäder.

Haga-Brunnsvikens Vänner har tillsammans med Förbundet för Ekoparken inkommit med ett yttrande med följande innehåll:

- Det är avgörande att den nya stadsdelen får sådan höjd och placering att den inte menligt påverkar landskapsbilden vid norra Brunnsviken. Den bör få en sådan höjd att den kan skylas bakom en ridå av fullvuxna träd.

- Resterna av gamla E4:an måste respekteras och få vara kvar.

- Så mycket som möjligt av berget måste få ha kvar sin vegetation och ej skylas av bebyggelse.

Färdvägarna mot norr på ömse sidor om Brunnsviken har hävd. Roslagsvägen i öster har visserligen breddats men bevarar sin historiska, något krökande sträckning. Uppsalavägen, däremot, har reglerats hårt i sen tid och har numera en rätare sträckning. Den prickade linjen visar den gamla Uppsalavägens ungefärliga sträckning.

Det så kallade Ballongberget (där tidigare ballongflygningar genomfördes) är en viktig karaktärsgivare i landskapet vid Brunnsvikens nordvästra del. Höjden utgör en viktig grön vägg för landskapsrummet.

En fråga som kan uppmärksammas i planarbetet gäller kontakten med Råstasjön, belägen ett stycke västerut. Bör detta stråk förbli öppet, på det att de landskapliga sammanhangen kan förstås? Ytterligare kompakt bebyggelse kan ge en barriäreffekt och riskerar att göra Brunnsviken och dess närområde till ett isolerat landskapsrum. Haga-Brunnsvikens Vänner arbetar här med en fördjupad analys.

Välkommen till ett bildföredrag med

HENRIK WALDENSTRÖM

"EKOPARKEN – VÄRLDENS FÖRSTA NATIONALSTADSPARK.
HOT, MÖJLIGHETER, INTERNATIONELLA UTBLICKAR"

Tisdagen den 6 februari kl. 18.00

Haga Forum

(strax intill Stallmästaregården, nära Norrtull)

Henrik Waldenström är ledamot i Förbundet för Ekoparkens styrelse och ansvarig för Ekoparksfonden WWF.

– Föranmälan till Ella Öström senast 29 januari, tel. 08-34 43 40 –

FÖRNYA
DITT MED-
LEMSKAP I
HAGA-
BRUNNS-
VIKENS
VÄNNER!

ANVÄND
TALONGEN
I MED-
FÖLJANDE
FOLDER!

Mer om Norrtull ?

www.haga-brunnsviken.org

Bilder och texter kring ett alternativt förslag nu på
Haga-Brunnsvikens Vänners hemsida.